

KLEIN ANDRÁS

A BALKÁN, EGY VÉGET NEM ÉRŐ
POLITIKAI TÖRTÉNET

Aki tanulmányt próbál írni a Balkán térségéről, az óhatatlanul szembesül egy komoly nehézséggel. Nevezetesen azzal, hogy egy hosszabb cikk megírása és annak megjelenése között eltelik egy bizonyos idő. Márpedig a Balkánon néha olyan dinamikus alakulnak a belpolitikai események, hogy sok esetben egy írás aktuálpolitikai példái akár már egy hét után is érvényüket veszítik. Ettől függetlenül érdemes megpróbálkozni a feladattal, mivel vannak általános folyamatok és jelenségek, melyek okozói azoknak a belpolitikai és külpolitikai turbulenciáknak, melyeknek folyamatosan tanúi vagyunk a régióban. 2022 őszén a balkáni események legfontosabb mozgatórugójává, legyen szó akár politikai, akár gazdasági, akár társadalmi folyamatokról, kétségtelenül Oroszország Ukrajna elleni agressziója és annak következményei. Az energia- és az élelmiszerválság, illetve az infláció kivédése mellett ismét erőteljessé vált az érintett nemzetek helyezkedése a különböző nagyhatalmak köré, amiből aztán megpróbálják elérni saját nemzeti érdekeiket. Továbbra is jellemző a régióra a közvetlen szomszédság aktivitása, legyen szó Bulgáriáról, Horvátországról, Szlovéniáról, Ausztriáról, vagy akár Magyarországról. Természetesen továbbra is ott lebeg mindenki szeme előtt az Európai Unióhoz történő csatlakozás kérdése, annak konkrétumaival és bizonytalanságaival együtt. De alapvetően továbbra is a fő kérdések egyike a szerbség és az albánság helyzete, együttlétének kialakítása, illetve nemzeti érdekeiknek egymáshoz való viszonyulása. Mindezek párosulnak az olyan negatív folyamatok immár tartóssá válásával, mint az államiság kialakulásának hiánya, a szervezet bűnözés, és a többnyire fiatal és képzett lakosság tömeges elvándorlása Nyugatra. Ezeket a folyamatokat érdemes végig menni, mert akkor esetleg könnyebben megérthetjük egy Magyarországgal szomszédos, számunkra biztonságpolitikailag és gazdaságilag kulcsfontosságú félsziget történéseit. Fontos még egy szempontot észben tartani: a Balkánon nincsenek elszigetelt események, hanem minden mindennel összefügg, minden mindenre kihat. Ha romlik a biztonsági helyzet Bosznia-Hercegovinában, akkor az hat Koszovóra, Szerbiára és Észak-Macedóniára. Ha Szkopje és Tirana előre lép az EU-csatlakozás terén, az pozitívan hat a többi balkáni állam esélyeire. De mindez fordítva is igaz: ha Montenegró és Szerbia csatlakozási folyamata lelassul, az a többi ország esélyeit is rontja. Ha ismét nő a feszültség Koszovó és Szerbia között,

akkor a biztonságpolitikusok aggódnak Észak-Macedóniában és Montenegróban is, illetve spekulációkra ad okot a boszniai államalkotó nemzetek körében. A Balkán tagolt etnikailag, vallásilag és bizonyos mértékig kulturálisan is, de egy egységet alkot, így vagy sikerül az egészet stabilizálni és integrálni, vagy mindig lesz egy szikra, ami feszültséget okozhat.

Az ukrajnai háború hatásai a Balkánon

Talán nem túlzás azt állítani, hogy 2022. február 24-én, vagyis azon a napon, amikor Oroszország katonailag megtámadta a független Ukrajnát, a világ átalakult. Európában elszoktunk attól, hogy egy állam megtámadja független és szuverén szomszédját, így próbálva megoldani a nézeteltéréseket. Bár a 90-es években átéltük a Jugoszlávia szétesésével járó fegyveres konfliktusokat, beleértve az etnikai tisztogatás és a népirtás példáit is, az Ukrajna elleni orosz agresszió volumene visszarepítette a világot a hidegháborús logikához és ismét megnövelte a hagyományos geopolitikai és biztonságpolitikai gondolkodás súlyát. 2022 telére az ukrajnai események általánosságban véve a következő tanulságokkal jártak:

1. Bár a katonai logika továbbra is azt diktálja, hogy a végtelen mélységi tartalékokkal rendelkező Oroszország előbb-utóbb felőröli az ukrán ellenállást, Kijev immár *(megjegyzés: a tanulmány megírásakor)* kilenc hónapja ellenáll, sőt, ellentámadásokat is képes végrehajtani.
2. Megdőlt a hagyományos orosz fegyverzetek mítosza. Bár a mennyiség továbbra is az orosz haderő mellett szól, akárhogy is végződik a háború, egészen látványosan kirajzolódik az amerikai és a többi NATO-tagállam Ukrajnának adományozott hagyományos harcászati eszközeinek nagyobb hatékonysága.
3. Talán a hagyományos fegyverzeteken túl még látványosabb az orosz polgári és katonai hírszerzés alapvető hibáinak a felszínre kerülése. Az orosz szolgálatok rosszul mérték fel a kiindulópontot, hiszen a kezdeti támadás mikéntje arra utalt, hogy az ukrán ellenállás és a kijevi kormány tíz napon belüli összeomlására számítottak. Az orosz felderítés egy másik nagy bukása akkor történt, amikor képtelenek voltak előre jelezni a harkivi ellentámadást, annak ellenére, hogy az ukrán katonai mozgásokat óhatatlanul csapatösszevonások és fegyverek mozgatása előzte meg.
4. Az Egyesült Államok, az európai országok, illetve a világ hagyományosan a nyugati hatalmakkal szövetséges országai meglepően egységesen reagáltak, ami az Ukrajnának nyújtott fegyverszállítványokkal, illetve olyan gazdasági szankciók bevezetésével manifesztálódott, melyek maguknak a szankciót kivétő országoknak is fáj. Vagyis a gazdasági érde-

keket felülmúlta egy politikai-erkölcsi szempont, annak ellenére, hogy mindez egyértelmű gazdasági károkkal, és ebből eredően szociális feszültségekkel és a politikai rendszerek stabilitásának csökkenésével is járhat. Ez az az egység, ami nagy mértékben meglephette Moszkvát.

5. Egészen látványos, ahogyan az ukrán fél meg tudta nyerni Oroszországgal szemben a kommunikációs háborút. Vologyimir Zelenszkij ma Nyugaton egy „médiasztár” is, odahaza pedig megtestesíti az ellenállás és a függetlenség jelképét. Ezzel párhuzamosan Oroszország és Vlagyimir Putyin orosz elnök imázsa a legtöbb európai és észak-amerikai országban a mélyponton van, vagyis összeomlott az az orosz *soft power*, melynek létrehozásáért a putyini hatalom rengeteg pénzt és szakértelmet áldozott, megteremtve ezáltal egy korábban nagyon hatékony információs (és gyakran dezinformációs) hálózatot.
6. A háború megindítását követő szankciók és orosz ellenlépések megmutatták, mekkora veszéllyel jár az egyoldalú energiafüggés, hogy mennyire fontos biztonságpolitikai kérdés az élelmiszer termelés ügye és mekkora hiba volt a nyugati világ részéről, hogy az elmúlt évtizedekben gazdaságpolitikájukat kizárólag a globalizált világ adta lehetőségek melletti profitmaximalizálás határozta meg. Ennek a helyzetnek a felszámolására már megtörténtek a kezdeti lépések, de 2022 telére ezek aligha fognak hatni és kérdés, milyen szociális, társadalmi és akár politikai feszültségek fognak keletkezni ennek következtében a közeljövőben.

A fenti jelenségek természetesen nem kerültek el a balkáni államok figyelmét sem. A háború kitörését, illetve a világ „blokkosodását” követően az érintett kormányok azonnal állást foglaltak. Önmagában nem meglepő, hogy a régió NATO-tagállamai határozottan az Egyesült Államok és Ukrajna mellett álltak ki (Albánia, Montenegró, Észak-Macedónia), illetve hasonlóan járt el Bosznia-Hercegovinában a bosnyák és a horvát politikai elit és Koszovó. Érdeemes megjegyezni, hogy az Európai Unióval szemben a NATO gyakorlatilag minden olyan balkáni államot felvett, melynek csatlakozása politikai realitás volt. Az ukrán háborúra adott reakciók pedig jól mutatják, hogy minden hibájuk ellenére a térség országainak az integrációja valójában egyet jelent az adott nemzetközi szervezet, jelen esetben a NATO politikai befolyásának valós kiterjesztésével is. Ha a közvélemény szempontjából közelítjük meg a kérdést, a kép összetettebb. A Balkán szláv lakosságában erős a szimpátia Oroszország iránt. Így lehet, hogy az adott kormányok önként csatlakoztak az Oroszországgal szembeni szankciókhoz, vagy akár fegyvereket juttattak Ukrajnának, de nem biztos, hogy mindez ugyanúgy csapódik le a társadalomban. Ez megfigyelhető a szerbség mellett a NATO-tag Montenegróban és Észak-Macedónia szláv lakosságában is. Ennek okai közismertek:

1. történelmileg az Orosz Birodalom szerepe az oszmán fennhatóság alóli felszabadulásban;
2. szláv testvériség mítosza;
3. ortodox kereszténység közös gyakorlása;
4. az EU-csatlakozásának elhúzódásával járó csalódottság megléte a Nyugattal szemben;
5. a mai Oroszországnak a sokak számára fenyegetést jelentő albánsággal szembeni fellépése.

A szlávokkal ellentétben a térség albán lakosságában és a bosnyákok körében az Egyesült Államok iránti lojalitás általános. Ennek okai a közelmúltban keresendők. Albán felfogás szerint (mely egyáltalán nem alaptalan) az amerikaiaknak köszönhető Koszovó függetlensége, ahogyan az ő szerepük volt a meghatározó a Daytoni Megállapodás, és ezáltal Bosznia-Hercegovina létében és a bosnyákok megmenekülésében. Így általános vélekedéssé vált mind az albán és bosnyák politikai elit, mind pedig a társadalom körében, hogy mindenben követni kell Washingtont, és akkor el lehet érni a nemzeti célokat. A témánk szempontjából érdemes leszögezni, hogy Albánia és Koszovó mellett az albán politikai képviselő meghatározó Észak-Macedóniában, és bizonyos befolyással bír Montenegróban is (a bosnyák kisebbség politikai képviselőjével együtt).

Az ukrajnai háború politikai szempontból a legkellemetlenebbül Szerbiát érintette. A szerb lakosság orosz-pártisága közismert, az általuk traumaként megélt jugoszláv polgárháború vége lélektanilag nehezen feldolgozható és a NATO légicsapások emléke mély Nyugat-ellenességet okozott. Az elmúlt évek szerb belpolitikáját meghatározó Aleksandar Vučić elnök idejekorán felismerte, hogy Belgrád nemzetközi elszigeteltsége, rossz imázsa és eltávolodása a Nyugattól csökkenti a szerbek befolyását a Balkánon és árt nemzeti érdekeiknek. Ennél fogva, bár kénytelen volt mindig is figyelembe venni saját népének a közvéleményét, igyekezett kiegyensúlyozni országa külpolitikáját. Mivel Koszovó miatt nem nyithatott a NATO felé, komoly erőfeszítéseket tett az EU-csatlakozási folyamat felgyorsítása érdekében, köztudottan jó személyes kapcsolatot alakított ki például Angela Merkel volt német kancellárral is (aki kancellári megbízatása lejárta előtt külön Belgrádba utazott elköszönni a szerb elnöktől), és hogy rendezze valamennyire országa amerikai kapcsolatait, olyan washingtoni utat is bevállalt, melyek protokolláris és politikai megalázásokkal is jártak (a fényképek tanulsága szerint Donald Trump Vučić-ot megalázóan ültette le az Ovális Irodában, illetve egy olyan megállapodást írtak vele alá, melyben a szerb elnök a helyszínen értesült arról, hogy vállalják: izraeli nagykövetségüket Jeruzsálembe helyezik át). A szerb stratégia annyi eredménnyel járt, hogy az ország meglehetősen stabil belpolitikája mellett az EU-s tagjelölt államok közül Montenegró mögött az élre került az integrációs folyamatban. Mindezek mellett Szerbia szorgalma-

san építette a kapcsolatokat Oroszországgal és Kínával is, azzal a két nagyhatalommal, melyek garantálni tudják Belgrádnak, hogy Koszovó nem lesz az ENSZ és számos egyéb nemzetközi szervezetnek a tagja. Ebben a helyzetben húzhatja keresztül Vučić számításait mindaz, ami az ukrajnai háború következménye. Bár Szerbia kezdetben igyekezett tovább egyensúlyozni, hiszen az ENSZ közgyűlésében megszavazta az Oroszországot elítélő határozatokat, elítélte magát a támadást is, ugyanakkor nem vezetett be szankciókat Moszkvával szemben. Mindez kiegészül a szerbiai közvélemény és média többségének orosz-barát megnyilvánulásaival, ahogyan egyfajta mellékszálként a Boszniai Szerb Köztársaság erős emberének, Milorad Dodiknak szintén erősen orosz-párti retorikájával. Ami Szerbia számára a legrosszabb hír, hogy a háború következményeként megnyilvánult egy erősen orosz-ellenes kemény-mag az EU-n (és a NATO-n) belül, mely számára Oroszország mint a legnagyobb biztonságpolitikai fenyegetés jelenik meg, teljes szankciókat követel és határozottan kiáll Ukrajna teljes körű támogatásáért. Ennek a blokknak a tagja Lengyelország és Csehország, a balti és a skandináv államok. Érdemes megfigyelni, hogy egy biztonságpolitikai alapon kialakult együttműködésről beszélünk, mely túllépett az EU-ra olyannyira jellemző régi és új tagállami logikán és megosztottságon. Belgrád számára ez azért rossz hír, mert a jelenlegi eljárási rend alapján az EU bővítési folyamatában bármilyen előrelépéshez egyhangú döntésekre van szükség, amire a fent leírt tagállamok hozzáállása miatt Szerbiának jelen pillanatban gyakorlatilag semmi esélye. Sőt, egyes tagállamok esetében kifejezetten stratégia, hogy a szerbeknél gyengébben teljesítő balkáni tagjelöltek, akik azonban Ukrajna kérdésében csatlakoztak az EU közös kül- és biztonságpolitikájához (vagyis önkéntes alapon csatlakoztak az EU Oroszországgal szembeni szankcióihoz és akár fegyvereket is küldenek Ukrajnának), egyfajta jutalomként gyorsabban haladhassanak Belgrádhoz képest, legyen szó akár Észak-Macedóniáról, akár Albániáról, akár a lassan két éve permanens belpolitikai válságban lévő Montenegróról. Ez a jelenség már megfigyelhető volt a 2022 októberében megjelent országjelentésben is.

Koszovó az ukrajnai események mögött rögtön meglátta a politikai lehetőséget. Ráéreztek a washingtoni és a brüsszeli közhangulatra, és a gyakorlatban egy eléggé leegyszerűsített stratégia mentén indultak el, melynek lényege a következő: Szerbia valójában Oroszország, Koszovó pedig Ukrajna, vagyis a Nyugatnak támogatnia kell Koszovót. Éppen ezért Pristina be is adta kérelmét az Európa Tanácsba történő felvételére és kilátásba helyezte, hogy hivatalosan is kérni fogja a felvételét az Európai Unióba. Mindezzel párhuzamosan technikai ügyeknek az erőltetésével (például a rendszámtáblák vagy hivatalos okmányok Szerbiával történő kölcsönös elismerésével), az ENSZ tiltása ellenére biztonsági erőinek hadsereggé történő átalakításával, illetve a Mitrovicától északra elterülő és még szerb többségű négy koszovói járásban a rendőri alakulatok fokozatos jelenlétének a kiterjesztésével Pristina szintet lépett.

Míndez természetesen éles reakciót vált ki Szerbia részéről, de Koszovó egy megnövekedett önbizalommal áll bele ezekbe a konfliktusokba. Pristina számításai részben be is jönnek, ugyanis az ET-tagság a korábbi időkkel ellentétben most nem lehetetlen, különösen azok után, hogy a strasbourgi székhelyű szervezetben felfüggesztették Oroszország tagságát. Szintén megfigyelhető, hogy a korábban tabuként kezelt koszovói hadsereg kialakításához mára az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Németország és Horvátország nyíltan is hadieszközökkel járul hozzá. És bár egy EU-csatlakozási folyamat jelenleg még elképzelhetetlennek tűnik – többek között azért, mert 5 EU-tagállam nem ismeri el Koszovót (Románia, Szlovákia, Görögország, Ciprus és Spanyolország) –, mégis 2023-ban elképzelhető, hogy a koszovói állampolgárok megkapják az EU-ba történő beutazáshoz a vízummentességet, többek-között egy elismerésként azért, mert Ukrajna ügyében önként csatlakoztak az EU közös kül- és biztonságpolitikájához, vagyis bevezették a Moszkva elleni szankciókat. Összességében feltételezhető, hogy minél tovább tart az ukrajnai háború, Koszovó annál inkább ki fogja tudni használni Szerbia jelenlegi ambivalens nyugati külpolitikai megítélését. A veszély leginkább abban rejlik, hogy a koszovói politikai elit nem fogja-e úgy értékelni a helyzetet, hogy neki akár a Szerbiával történő nyíltabb konfrontáció is megéri, elvégre maga Ukrajna is a háború következményeként adta be a NATO-tagság iránti kérelmét és vált EU-tagjelölt állammá.

Ha az ukrajnai háború gazdasági következményeit elemezzük, leginkább az energiabiztonság és az élelmiszerbiztonság kérdése merül fel. A gázellátás terén rögtön le kell szögezni, hogy az annak való kitettség jóval kisebb a Balkánon, mind például Magyarország esetében. Háztartások fűtéséhez leginkább a szerb, a macedón és a boszniai nagyobb városok használnak gázt (többnyire központi fűtési rendszerekben). Jelen pillanatban orosz gáz Szerbiába a Balkán Áramlaton keresztül érkezik (Törökország–Bulgária–Szerbia útvonalon), ahogyan orosz gáz jut el Észak-Macedóniába is Bulgárián keresztül. Koszovó, Montenegró vagy Albánia esetében gyakorlatilag nincs gázfogyasztás, az energiamixben leginkább a vízenergia meghatározó. A Balkánra jellemző, hogy energiaellátásukban meghatározó szerepet játszanak a szénerőművek is. És bár ezek fejlesztése az elmúlt években elmaradt környezetvédelmi szempontok miatt, a bulgáriai, szerbiai, albán és koszovói szén és lignit készletek vélhetően tudják fedezni a régió szükségleteit. Az áramellátás és az áramexport terén Bulgária játszik vezető szerepet köszönhetően a kozloduji atomerőműnek. Vagyis feltételezhető, ha az orosz gázszállítások valamilyen politikai okból nem állnak le a déli útvonalon, akkor mennyiségi-leg a Balkán tudja kezelni a válságot. Tanulságos azonban, hogy az energia-válság kezeléséhez szükséges a balkáni országok együttműködése. További fontos fejlemény, hogy 2022 októberében átadták a görögországi Komotini és a bulgáriai Sztara Zagora között a görög-bolgár interkonnektort, ami lehetővé

teheti az egész balkáni régió hozzáférését az Európába érkező azeri, illetve a görögországi Alexandroupolisban 2023-ban átadásra kerülő LNG terminálon keresztül érkező gázhoz. Vagyis a Balkán elindult az energia-diverzifikáció irányába. Ugyanakkor fontos leszögezni, ha az érintett államok elő is tudják teremteni a szükséges energiát a téli hónapokra, ez még nem oldja meg a háború okozta áremelkedéssel járó szociális és költségvetési feszültségeket, ezeket leginkább IMF és EU-s hitelekkel tudják fedezni. Az élelmiszerválság terén szintén megfigyelhető, hogy az ukrán és az orosz export-import kiesésére és több ország által bevezetett kiviteli tilalom ellen a régió államai egyfajta együttműködéssel reagálnak, ami leginkább szerb–macedón–albán együttműködésben látszódik, értelmet adva a három ország által kezdeményezett Open Balkan együttműködésnek. Ennek következtében lehet, hogy bizonyos árucikkek esetében kialakulhat hiány, de éhínség nem lesz. Végezetül egy sajátos helyzet, Montenegró esetében az orosz turisták elmaradása komoly kiesést jelenthet abban az országban, ahol az érintett iparág a gazdaság legmeghatározóbb ágazata, így a helyi hatóságok ezen a téren is egyfajta „diverzifikációra” kényszerülnek.

Visszatérve az ukrajnai háború politikai következményeihez, még egy „slágertémát” érdemes megemlíteni. Sokan feltételezik, hogy az Ukrajna elleni agresszió, illetve a 2022 decemberéig jellemző orosz harctéri sikertelenség következtében Moszkva erősen érdekelt abban, hogy feszültséget és káoszt teremtsen a Balkánon. Önmagában a felvetés logikusnak tűnik, hiszen akár erőforrás, akár a figyelem lekötése szempontjából valóban orosz stratégiai cél lehetne a térség destabilizálása, melyhez ráadásul Moszkvának megvan a kapcsolatrendszere és tudása is. A kérdés inkább az, hogy Oroszországnak ehhez megvan-e az ereje akkor, amikor a háború menetének megfordításához immár eljutott gyakorlatilag a teljes mozgósítás kapujába, az ellene bevezetett szankciók technológiai elmaradásba taszítja és a hagyományos fegyverek hatékonysága szempontjából látványosan kudarcot vall. Ráadásul az orosz információ- és propaganda-rendszer is ma már jóval kevésbé hatásos, ugyanis nagy figyelem irányul rá és egyre inkább lelepleződik. Adottság, hogy az albánság körében Moszkva nem rendelkezik reális befolyással, így Albánia és Koszovó belpolitikai folyamataiba minimálisan tudna beavatkozni. Szintén fontos szempont, hogy Koszovóban még mindig jelen van a NATO a KFOR katonai misszióján keresztül, ami gátat szabhat minden komolyabb destabilizációs kísérletnek. Szerbiában a kisebb parlamenti szélsőjobboldali pártok mellett az orosz befolyás leginkább a kormánykoalíciós tag Szerb Szocialista Párton keresztül valósul meg. Ugyanakkor jelen pillanatban a Kremlnek aligha állhat érdekében Aleksandar Vučić hatalmának a megingatása, számukra nála jobb alternatívát nem tudnának találni még akkor sem, ha a szerb elnök velük szemben is próbálja megtartani mozgásterét azzal, hogy próbál nyitni a Nyugat felé is.

Oroszország kihasználhatja Milorad Dodik boszniai szerb vezető orosz-pártiságát, azonban, ha a boszniai instabilitás átlép egy bizonyos szintet, az alighanem kiváltja a NATO reakcióját, ami végső soron együtt járhat az orosz befolyás csökkenésével. Nem véletlen, hogy Moszkva a jelek szerint beletörődik az Európai Unió égisze alatt Bosznia-Hercegovinában zajló EUFOR Althea békefenntartó misszió fenntartásába, hiszen ennek egyetlen alternatívája egy újabb NATO-misszió lenne.

Érzékelhető orosz befolyás a montenegrói erősen szerb-párti és NATO-ellenes politikai pártok és mozgalmak körében, ám ha ezek rendelkeznek is politikailag releváns támogatottsággal, nézeteik nem tudtak többségi véleménnyé válni, akaratukat nem tudják átvenni még azokon a kormányokon sem, melyeknek koalíciós tagjai.

Észak-Macedóniában az orosz-pártiság, párosulva egy NATO-EU-bolgár-albán-ellenességgel a Levica nevű marxista mozgalomban jelenik meg. És bár az utóbbi a politikai elitben történő általános csalódottság, a szociális feszültségek és nem mellesleg az EU-csatlakozás rendkívül rögzös útjának következményeként egyre népszerűbb, egyelőre még távol áll attól, hogy nézetrendszerét általánossá tudja tenni, különösen amiatt, mert azt határozottan elutasítja az ország lakosságának 25-30%-át kitevő macedóniai albánság teljes politikai képviselője. Márpedig Észak-Macedóniában az ohridi keretegyezmény alapján a társadalmi béke érdekében szokásjog alapján nem lehet kormányt alakítani albán koalíciós partner nélkül.

Össességében megállapítható tehát: lehet, hogy stratégiai szempontból a Balkán instabilitása Moszkva érdekében állhat, azonban jelen pillanatban az orosz fél politikai feszültségeket tudna ugyan generálni, de átfogó, általános és tartós eredményeket az ukrajnai háborúhoz szükséges erőforrások miatt aligha. Ráadásul arról sem szabad megfeledkezni, hogy szintén az ukrajnai háború árnyékában az azeri-örmény, vagy a tadzsik-kirgiz konfliktusok kiújulása miatt Oroszországnak olyan területekre is figyelnie kell (Kaukázus, Közép-Ázsia), melyek a Balkánnál is fontosabbak számára és közvetlenül szomszédosok vele.

Az EU-csatlakozásának kérdése 2022 őszén

2022-ben az a megállapítás, mely szerint a Balkán stabilitásához továbbra is a leghatásosabb eszköz egy hiteles EU-csatlakozási folyamat lenne, továbbra is áll. Geopolitikai és migrációs szempontból még mindig az integrációs perspektíva az, ami valós stabilitást tudna hozni. A csatlakozás perspektívája képes visszatartani a helyi politikai elitet attól, hogy visszatérjen a konfliktusos politika gerjesztéséhez, ahogyan a kohéziós alapokhoz való hozzáférés tudna olyan gazdasági növekedést gerjeszteni (egyész számítások szerint a je-

lenlegi növekedés tartósan megduplázódna), mely érdemben csökkentené a szociális, és ezáltal a politikai kockázatokat. De a 2022-es esztendő nem hozta meg az érdemi áttörést. Sokan arra számítottak, hogy az ukrajnai háború következtében megnövekedett geopolitikai gondolkodás felgyorsíthatja a csatlakozási folyamatot, elvégre mindenki számára világos: azáltal, hogy az integráció jelentősen lelassult, egy úr van kialakulóban a régióban, ami lehetőséget teremt más nagyhatalmak számára is nem mindig barátságos befolyásuk növelésére. Azonban szemmel látható, hogy ez az evidencia továbbra sem készítette a legbefolyásosabb EU-tagállamokat arra, hogy meghozzák az integrációhoz szükséges politikai döntéseket. Mert bár kétségtelen tény, hogy az EU-csatlakozáshoz a tagjelölteknek komoly kritériumoknak kell megfelelniük, de ezek elérését nagyban elősegítené egy valós nyugati akarat, ami politikai döntés kérdése. Ma ez a politikai akarat viszont nincsen meg, és talán még az sem zárható ki, ha egy balkáni állam mintaszerűen haladna előre az agyonhangoztatott reformok végrehajtásában, akkor sem állna sokkal előrébb a folyamatban. A politikai döntés meghozatala elmaradásának okai a következők lehetnek:

- az EU belső reformja iránti nyugati igény, mely mára kezd bármilyen továbblépéshez egy előfeltétellé válni;
- félelem a „lengyel és a magyar” példák megismétlődésétől;
- egyes nyugati vélemények, melyek szerint a Balkánnak egy integrálódó terület helyett inkább egy, az EU és Törökország, illetve a Közel-Kelet között elterülő pufferezónának kéne lennie, mely ezáltal felfogná az onnan érkező biztonsági kockázatokat;
- a nyugati társadalmakban tapasztalható bővítési fáradság, illetve saját közvéleményük EU-ellenes hangulatának a növekedése;
- a közvéleményben az illegális migráció, illetve a kelet-európai legális munkavállalók ügyének az összemosódása.

A kialakulóban lévő fásultság komoly negatív következményekkel járhat. Az EU képtelennek tűnik jelen pillanatban megszilárdítani és teljessé tenni politikai befolyását a Balkánon, saját szomszédságában és olyan földrajzi területen, melyet gyakorlatilag minden oldalról EU-s tagállamok vesznek körül. Mindezt akkor, amikor globálisan az Európai Unió politikai, gazdasági és katonai súlya csökken. Az, hogy a csatlakozás a tagállamok számára is komoly gazdasági előnyt teremtené, szintén bizonyítható alapvetés. Újabb piacokat szereznének, multinacionális cégeik könnyebben hozzáférhetnek egy relatíve olcsó és képzett munkaerőhöz és a vélhetően a csatlakozás után továbbra is érkező keleti munkavállalók kulturálisan jóval könnyebben integrálható migrációt jelentenének más régiókból érkezőkhöz képest. És végezetül érdemes szem előtt tartani, hogy például a 2015-ös migrációs válságot, ahogyan a mostani energetikai válságot is az Európai Unió nem tudja önmagában és

egyedül megoldani, együtt kell működni a balkáni államokkal, vagyis az Nyugat-Balkán valójában szerves egységet képez Európa többi részével.

Kár lenne letagadni, hogy a balkáni politikai elitek gyenge teljesítménye, a korrupció általánossá válása, a szervezett bűnözés ereje szintén hozzájárultak az európai vonakodás megerősödéséhez. Vagyis a kialakult helyzetért nem tehetők egyedüli és kizárólagosan a nyugati kormányok felelőssé. De valójában a negatív balkáni tendenciák kialakulása igenis szorosan összefüggenek az integráció lelassulásával, és mára ez a két folyamat kölcsönösen erősítik egymást. Ez az az ördögi kör, amiből ki kéne lépni és amihez a Nyugat részéről egy bátor politikai elhatározásra lenne szükség. Csak ez tudná megváltoztatni a balkáni társadalmak erősödő szkepticizmusát. A balkáni emberek elkeseredése azt eredményezi, hogy egyre kevésbé lesznek képesek valódi reformokra ösztönözni saját politikai elitjüket és saját boldogulásukhoz csak egy kiutat, a kivándorlás útját választják egyre nagyobb létszámban.

Nemzeti identitások egymás ellen

Talán abban nincs semmi újdonság, ha megállapítjuk: a balkáni konfliktusok alapja az egymás kárára erősödni és terjeszkedni igyekvő nemzeti öntudatok. Így volt ez a múltban, egészen pontosan az Oszmán Birodalom visszaszorítása óta. Ismerjük a hagyományos szerb-horvát, szerb-bolgár, szerb-albán, szerb-bosnyák, görög-bolgár, görög-albán, bolgár-román ellentétet, kiegészülve néhány sajátos és specifikus jelenséggel, mint amilyenek a mostani macedón-bolgár, vagy a korábbi macedón-görög vita. Legfeljebb az meglepő némileg, hogy ezek az ellentétek mind a mai napig milyen intenzitással vannak jelen, még mindig mennyire az egyik legfontosabb mozgatórugói a politikai életnek és sajnos nemrég még milyen szörnyű büntettek alapja volt (népirtások, etnikai tisztogatások Jugoszlávia szétesésekor). Nem kívánok mélyen visszamenni a történelembe, de azért megjegyzendő, hogy az etnikai tisztogatás és az azzal járó minden bűn egyáltalán nem újkeletű eszköz a Balkánon, csak hogy a 19. században nem volt sem TV, sem internet, így azokat kevésbé látványosan tudták bemutatni a nyugati közvéleménynek, mint mondjuk a Jugoszlávia szétesését követően bekövetkezett atrocitásokat. Oszmán időkben a Balkán egy etnikailag sokkal összetettebb és vegyesebb terület volt. Mára a görög, az örmény és a bolgár kisebbség gyakorlatilag eltűnt Törökország európai területeiről, a szláv és az albán népesség Görögország északi régióiból, a görögök Bulgáriából, Koszovó egy etnikai tisztogatási kísérletből jött létre, a szerb kisebbség gyakorlatilag megszűnt létezni Horvátországban és eltűnőben van Koszovóból, a görögök visszaszorulnak Albániában, az olasz etnikum szinte megszűnt létezni a horvát tengerparti részeken, a vlachok és a németek az egész Balkánról és a vajdasági magyarság létszáma is népszám-

lálásról népszámlálásra csökken. És még sorolhatjuk tovább: a koszovói goranik (szerbül beszélő muzulmánok), az albániai goranik (macedónul vagy bolgárul beszélő muzulmánok), a torbesik (macedónul beszélő muzulmánok Észak-Macedóniában), a pomákok (bolgárul beszélő muzulmánok Bulgáriában), a bosnyákok Koszovóban és a török etnikum az egész Balkánon egy nem mindig természetes, ám nagyon hatásos asszimilációs nyomásnak van kitéve. De ne feledkezzünk meg arról sem, hogy Bosznia-Hercegovinán belül a bosnyákok tűnnek el a Boszniai Szerb Köztársaságból, ahogyan a szerbek pedig a bosnyákok és horvátok alkotta entitásból. Ezen jelenségekről tudni kell, hogy nem pusztán a természetes demográfiai folyamatoknak, hanem erőszaknak, erőszakos asszimilációnak, etnikai arányok mesterséges megváltoztatásának, kitelepítéseknek és etnikai tisztogatásoknak az eredményei is. És ezen események egy része nemrég zajlottak le. Innen ered a mai Balkán egyik, kívülálló számára nehezebben érthető politikai sajátossága, miszerint a társadalmak kollektív tudata erősen számon tartja a másik fél által elkövetett atrocitásokat és ezért nyert teret az a mélyen gyökerező bizalmatlanság a másik iránt, ami már többször szétfeszítette a régiót és amiért a Balkánra, mint „puskaporos hordóra” tekintünk. És a balkáni nemzetállamok közelmúltjának történelme arra is tanítja az érintetteket, hogy általános vélekedés legyen: aki politikailag birtokol egy területet, az idővel etnikailag is dominánssá fog rajta válni, függetlenül egy adott időszak nemzetiségi megoszlásától. Ezért nem bízunk egy balkáni ember a multietnikus társadalomban, ezért esett szét a jugoszláv kísérlet, ezért válik működésképtelenné a jelenlegi Bosznia-Hercegovina, vagy ezért sincs esze-ágában egy szerbnek egy független Koszovóban élni, legyenek bármennyi alkotmány által biztosított nemzetiségi jogai is.

Végezetül feltehetjük azt a kérdést is, hogy miért van ennek a kérdésnek még mindig ekkora relevanciája a Balkánon. Erre talán az lehet a válasz, hogy azért, mert viszonylag fiatal nemzetekről beszélünk a szónak a modern értelmében. Több évszázados oszmán uralom alatt a kulturális önazonosság szempontjából a vallási hovatartozás vagy a regionális kötődés jóval meghatározóbb volt, mint az etnikai tudat. Ennek következtében, amikor megkezdődött néhány dinasztia, illetve értelmiségi elit által levezényelt nemzettudat és nemzetállam felépítése, a Balkánon egy sor olyan embert kellett abba bevonni, aki valójában bizonytalan tudatú volt etnikai szempontból. Ehhez pedig politikai hatalmat kellett felettük szerezni. Ezért váltak az 1878-as berlini kongresszus után Szerbiához kerülő Nis és környékének lakói szerbökké, holott korábban kulturálisan a szerbek és a bolgárok között ingadoztak. Katonai vereségek következtében tudott idővel kialakulni és megerősödni a bolgártól független macedón nemzeti öntudat és politikai okok miatt alakulhatott ki egy rendkívül heterogén lakosságból az egységes albán nemzettudat is. De ezek a folyamatok még nem fejeződtek be teljesen, a valós, és nem nemzeti mítoszokon alapuló nemzeti genezis még nem vált teljessé bizonyos esetek-

ben, és innen, ebből a bizonytalanságból ered még mindig a Balkánra jellemző erős nemzeti érzékenység. Ezért nem tudjuk felfogni, ha mára egy osztrák, egy német és egy svájci beszélhet hivatalosan is németül, de mégsem kell egy országban élnie és tarthatja magát németnek, svájcinak és osztráknak, akkor mi a problémája a bolgároknak és a macedónoknak a nyelvvel, vagy miért vált ősellenséggé az azonos, vagy legalábbis nagyon hasonló nyelvet beszélő horvátok, szerbek és bosnyákok. Nos azért, mert a nemzetépítés és államalapítás folyamata a Balkánon még nem tart ugyanabban a fázisban, mint Nyugat-Európában.

Szerbia

2022-ben a Balkán legmeghatározóbb nemzeti ellentétje a szerbek és az albánok között zajlik. A szerbség a 19 század második és a 20. század első évtizedeinek a nyertese volt nemzetépítési és politikai szempontból. Fokozatosan növelték az általuk birtokolt területeket és fokozatosan növelték a lakosok körében a szerb öntudatot. Legújabb kori stratégiájukra pedig jellemző volt, hogy bár mindkét világháborúban a kezdetekben katasztrofális katonai vereséget szenvedtek, azonban mindezt a „jók”, vagyis a későbbi győztesek szövetségeseiként tették, és így a világhégekéből kvázi nyertesként jöttek ki, megteremtve ezáltal az általuk dominált Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot, majd Jugoszláviát. Vagyis a szerbek két súlyos katonai vereségnek köszönhetik sikerüket, ellentétben például a fordított utat és stratégiát bejáró bolgárokkal és magyarokkal, akik mindkét világháború elején aktív szerepet vállaltak a szerbek katonai vereségében, azonban mindezt a későbbi vesztesek oldalán tették. Belgrád folyamatosan el tudta hitetni a győztes nagyhatalmakkal, hogy az általuk uralt multietnikus állam felel meg legjobban stratégiai érdekeiknek, ők a győztesek legmegbízhatóbb partnerei. A szerb dominancia és a mítoszokon is alapuló nemzeti öntudat természetes eleme volt a létüknek, ami megmutatkozik a horvátokkal szembeni érzületükben, a macedónokkal szembeni és 1941-ig tartó szerbesítési kísérletben, az albánok és a magyarok jogfosztásában, a németek elűzésében, a montenegrói önállóság tagadásában és a muzulmánokkal szembeni intoleranciában. És az alap mozgatórugó ismert: foglaljuk el a területet és szerbesítsünk, vagy mi fogunk eltűnni. Ez a sikeres szerb stratégia szakadt meg Slobodan Milošević hatalomra kerülésével. Az események krónikája alapján látható, hogy a miloševići politika megjelenése egyenes következménye volt az 1980-as évekre kialakult koszovói helyzetnek, amikor is az addigra demográfiailag egyre meghatározóbbá váló albánság egyre radikálisabban reagált az elnyomásra. Erre jött válaszként Milošević és még általánosabbá vált az albánok elnyomása, viszont erre a szerb politikára a horvátok és a szlovének egyre fokozódó függetlenségi vágya jött válaszként, ami végül is szétfeszítette Jugoszláviát és véres háborúk sorozatához vezetett. És ez volt az a pillanat, amikor a szerb politikai elitet elhagyta

az az ösztöne, mely alapján képesek voltak előre felmérni a világpolitikai események győzteseit és tudatosan hozzájuk „dörgölőzni”. 1990-re Szerbia eltávolodott az Egyesült Államoktól és hagyományos nyugati szövetségeseitől, pont akkor, amikor azok megnyerték a hidegháborút, a kommunista blokk összeomlott és megindultak a rendszerváltozások. Vagyis Belgrád ezúttal nem a győztesek oldalán találta magát. Szerbia imázsa tovább romlott a jugoszláviai polgárháborúval, olyannyira, hogy a nyugati nagyhatalmak végül a NATO légitámaszaival véget vetettek a szerb hegemoniának. Hogy mindez mennyire igazságos, nehezen megválaszolható. De tény, hogy a jugoszláviai háborúról a legtöbb embernek Vukovár, Srebrenica vagy a koszovói népirtás jut eszébe. És ezek az események valóságok és a szerbek által elkövetett bűnök szimbóluma.

Ugyanakkor a szerb néplélek mást is megélt. A horvátországi szerb kisebbség egy etnikai tisztogatással is felérő horvát hadművelettel szűnt meg létezni. Koszovóban, a függetlenség kikiáltásának előestéjén az UCK bosszút állt és tömegesen érték atrocitások a helyi szerbeket is. Vagyis ismét bizonyosodott a régi balkáni igazság: ha egy területen nem uralkodsz politikailag, akkor előbb-utóbb megszűnhetsz létezni rajta. Még ha saját politikai elitjük szűklátókörűségének is köszönhetően, de az elmúlt évtizedekben a szerbek ezt valóban megélték. És innen ered néhány mai aktuális politikai folyamat is. Belgrád mindent megtesz a Boszniai Szerb Köztárság kvázi teljes önállósága megőrzése érdekében, mert fél attól, hogy Bosznia-Hercegovinán belül az egyre meghatározóbb bosnyák etnikum előbb-utóbb bekebelezi az egész országot. Koszovóban a mára minimálisra csökkent szerb kisebbség nemzetközi összehasonlítás alapján is rendkívül erős kollektív jogokkal rendelkezik. Ettől függetlenül ki nyíltan, ki burkoltan, de mindenki úgy gondolja, hogy a még megmaradt négy szerb többségű járásnak az Ibar folyótól északra Szerbiához kell csatlakoznia, mert különben ezek a területek is el fognak albánosodni. És Belgrádban azt is kénytelenek megélni, hogy a „Kis-Szerbiaként” kezelt Montenegróban, amellyel megszűnt a közös államközösség, felerősödött az önálló és a szerbtől különálló nemzeti öntudat és a politikai folyamatok szépen-lassan a nemzeti leválás felé haladnak. Ezért nem fogja elengedni a jelenlegi szerb hatalom a Boszniai Szerb Köztársaság kezét, ezért képtelen reális kompromisszumra Koszovóval és ezért igyekszik a megmaradt szerb tudatú állampolgárok érdekében folyamatosan beavatkozni a montenegrói belpolitikába. Belgrád ezeken a területeken magának a szerbségnek a létét félti, és nem állíthatjuk, hogy teljesen alaptalanul. Csakhogy a miloševići éra örökségként valójában mindezt nyugati szövetségeseik nélkül teszi, ami nagy mértékben szűkíti mozgásterét, legalábbis mindaddig, amíg valaki vissza nem szorítja az Egyesült Államok és az Európai Unió tagállamainak geopolitikai befolyását a térségben, amire ma kicsi az esély.

Albánok

A szerbekkel ellentétben az albánok ellenkező pályát jártak be. A 20. század elején ugyan meg tudott alakulni Albánia, de a gyakorlatban az általuk lakott területek nagy része az ország határain kívül rekedt. Az albán nemzetépítés önmagában is egy rögzös utat járt be, hiszen egy nyelvjárási és vallási heterogén népcsoportról beszélünk, mely ráadásul sok esetben területileg is elszigetelt enklávékban él és nagyon sokáig a törzsi-kláni identitás fontosabb volt bármilyen etnikai egység tudatánál. Magát az albán irodalmi nyelvet is későn kodifikálták, valójában az Osztrák-Magyar Monarchia politikai akaratának megfelelően, ahogyan Bécsnek köszönhető Albánia 1912-es létrejötte is. Az albán szellemi újjászületés, és ezzel együtt „a minden albánnak egy országban kellene élnie” idea az úgynevezett Prizreni Liga 1879-es ülésétől szármítjuk. Azonban ez az idea sosem tudott megvalósulni. Az Oszmán Birodalom összeomlása önmagában hátrányosan érintette az albánokat, lévén, hogy a muzulmán többség miatt mozgásterük a birodalomban nagyobb volt, mint a felszabadult területeken. Az albánság a Nis környéki területeken már 1878-ban átélte a vele szembeni első komolyabb etnikai tisztogatást. És bár mindkét világháború idején olyan adminisztratív területek jöttek létre, melyek közeledtek a „nemzeti ideához”, fennmaradásukat meghatározta és ellehetetlenítette, hogy mindkét viláégés esetében ezek a későbbi vesztes hatalmakhoz kötődtek. Ennek következtében az albánok a II. világháború után ismét a kollektív bűnösség elve alapján egy etnikai tisztogatás áldozataivá váltak, ezúttal Észak-Nyugat Görögországban. A későbbi évtizedekben azonban egyre meghatározóbbá vált az általuk lakott területeken egy új technikai „fegyver”: a demográfiai trendek. Jugoszláviában az albánok többnyire elnyomás alatt éltek mind Koszovóban, mind Macedóniában. Csakhogy a körükben a születési arány megmaradt azon a magas szinten, mely korábban a szláv lakosságra is jellemző volt a délszláv államok függetlenségeinek kivívásakor, de ami a 20. századra körükben megszűnt. Így a jugoszláv egység bomladozásakor egyre tarthatatlanabbá vált az albán etnikum elnyomása, és eközben Koszovó és Észak-Nyugat Macedónia pedig elalbánosodott. Így jutunk el a 20. század végén egy új albán stratégiához, amit leginkább Ibrahim Rugovához, a koszovói albán ellenállás legendás vezetőjéhez szoktak kötni. Koszovóban az albánok békés ellenállásba és egy párhuzamos állam kiépítésébe kezdtek, vagyis a szerb elnyomással szemben megszervezték saját politikai, oktatási és egészségügyi ellátó rendszerüket. Mindez egybeesik a miloševići Szerbia presztízsveszteségével, ezért a nyugati közvélemény és az albán ellenállás egymásra talált. És sokak meglepetésére, ez az általában lenézett nemzet nem csak hogy ilyen esetekben képes volt felülemelkedni rájuk oly jellemző megosztottságon, hanem külföldön képes volt megszervezni egy meglepően hatékony lobbistát is, mely egyszerre propagálta az albán ügyet, „segített” nyugati politikusoknak és pénzelt a hazai ellenállást. Ennek is köszönhető, hogy

a koszovói kérdésben, különösen az Egyesült Államokban nagyon komoly és nagyon befolyásos támogatókra tettek szert. És ezekből az időkből datál az az albán stratégia, mely szerint saját nemzeti érdekeik elérését leginkább az Egyesült Államok érdekeinek a támogatásában látják és manapság ez a mindenkori albán és koszovói kormány, ahogy a macedóniai albán politikai pártoknak is a legfőbb külpolitikai alapelve. Az eredmény is megszületett: a NATO légcsapások megakadályozták az újabb etnikai tisztogatás teljessé válását Koszovóban, majd pedig az utóbbi, Európában mostanság példátlan módon, kikiáltotta függetlenségét 2008-ban és megszületett Európa legfiatalabb országa. Ehhez azonban még a 20. század végén stratégiaváltásra volt szükség. A daytoni tárgyalások idején egyértelművé vált az albán elit egy része számára, hogy a békés ellenállás önmagában nem fog elvezetni a függetlenséghez Koszovóban, ezért nagyobb hangsúlyt kapott a fegyveres harc és megjelent az UCK. A koszovói albán fegyveres ellenállás katonailag önmagában nem volt sikeres, a jugoszláv hadsereg a paramilitáris erőkkel közösen azt valójában leverte, de olyan módszerekkel, melyek a NATO-t is mozgásba hozták, ami végül elvezetett a függetlenséghez. Kisebb mértékben hasonló események zajlottak le Macedóniában is, ahol az albánság 2001-ben fegyveres incidenseket robbantott ki. Ennek következtében, nem kis nyugati nyomásra, megszületett az ohridi keretegyezmény, mely Európában ritka erős kollektív jogokat biztosít az albánoknak a függetlenné vált és azóta görög nyomásra átkeresztelt Észak-Macedóniában, továbbá azáltal, hogy gyakorlatilag kötelező szokásjoggá tette egy albán pártnak a kormánykoalícióba való bevetését, a 25-30%-os macedóniai albánság számára arányosan jóval nagyobb képviselőre teremtett lehetőséget a politikai hatalomban.

Akik rendszeresen foglalkoznak a térség albán politikai életével, tisztában vannak azzal, hogy akár Albánia, akár Koszovó messze van a működőképes állam modelljétől, ahogyan a korrupció, a szervezett bűnözés, az oligarchák-ká „modernizálódott” egykori klánok vezetői és a nagy arányú kivándorlás folyamatosan feszíti szét az államiság struktúráit, de ettől függetlenül tény: Albánia ma NATO-tag és hivatalosan is elkezdte a tárgyalásokat az Európai Unióval, Koszovó független, az Észak-Macedóniában élő albánok szintén egy NATO tagállamban élnek, mely ha rögzös úton is, de szintén elkezdte a hivatalos tárgyalásokat Brüsszellel, és az arányaiban jóval kisebb montenegrói albánság is hozzájárult az országnak a szerbektől történő folyamatos leválásához, a NATO-tagsághoz és az EU-hoz történő közeledéshez. Vagyis amennyire a szerbség volt a Balkánon a 19. század győztese, úgy váltak az albánok a 21. század elejének a nyertesei, legalábbis ami a nemzetpolitikai szempontokat illeti. Már csak az „idea” lenne hátra, vagyis annak az elképzelésnek a megvalósítása, hogy végül minden albánnak egy valamilyen közös államszövetségben kéne élnie. És bár ez a gondolat ma teljesen irreális, a korábbi történelmi tapasztalatok miatt is, minden politikailag aktív albán lelkében ott van távlati

célként, függetlenül az általuk vallott politikai ideológiától, ha egyáltalán van ilyen és nem csak hatalomgyakorlási okokból politizál. Nem véletlen talán, hogy miközben a világ Bosznia-Hercegovina helyzetére, a Belgrád-Pristina Párbeszéd elakadására, vagy a bolgár-macedón vitára figyel, addig a közös albán-koszovói kormányülések határozatai következtében a két ország fokozatosan hátrítja el az akadályokat az egyének szabad mozgása elől, ahogyan fokozatosan egyesítik gazdasági, oktatási és egészségügyi rendszerüket. De az sem véletlen talán, hogy Észak-Macedóniában az albánság és a macedón társadalom párhuzamos struktúrái folyamatosan épülnek ki, egy macedóniai albán egyre több mindenben inkább kötődik Koszovóhoz mintsem a központi macedón hatalomhoz és a következő tanévtől a macedóniai albán tanulók az általános iskolákban hivatalosan is ugyanazokból a tankönyvekből fognak tanulni, mind koszovói és albániai társaik. Vagyis még ha nem is *de jure*, hanem *de facto* szemtanúi vagyunk egy albán egyesülésnek. Azonban az albánság sikerei, céljaik fokozatos érvényesítése továbbra is szembemegy a Balkán szláv népeinek nemzeti céljaival, és ez az ellentét még hosszú távon velünk fog maradni és figyelembe kell venni bármilyen balkáni rendezési terv esetében.

Bosznia-Hercegovina

A balkáni slágertémák egyike Bosznia-Hercegovina, és ezzel együtt fogunk élni a közeljövőben is. A kiindulópont mindig ugyanaz: a daytoni békemegállapodás adta keretek már elavulttá váltak, az állam nem működik, de ennél jobbat még senki sem talált ki. Az azért kérdésként felmerülhet, hogy a valóban bonyolult állami keretek váltak-e alkalmatlanná, vagy inkább az ország három államalkotó nemzete közötti teljes bizalmatlanság az, ami azokat működésképtelenné teszi. De, ami tény: a bosnyákok, a szerbek és a horvátok közti bizalmatlanság és gyanú olyan erős, hogy mindez szinte lehetetlenné teszi egy életképes közös állam működését. És megint vissza kell utalnom arra a korábbi megállapításra, mely szerint a balkáni társadalmak nemzeti létük fennmaradását csak akkor érzik garantáltnak, ha egy területet politikailag is felügyelnek. Erre kondicionálta őket a történelem. Ha a nemzetközi közösség egybe szeretné tartani Bosznia-Hercegovinát úgy, hogy nem gyakorol felette politikai gyámságot, nem használja egyfajta fenyegetésként katonai erők jelenlétét és nem költ folyamatosan rengeteg pénzt a nemzetközi támogatásra, akkor három szempontot kell figyelembe vennie:

1. A bosnyákok az ország egészségében látják életképes jövőjüket. Vallási alapú nemzeti öntudatuk alapelemévé vált, hogy a legutóbbi háborúban a szerbek megpróbálták őket megsemmisíteni. Innen ered, hogy számukra bármilyen olyan rendezés, melynek alapeleme a háború során és etnikai tisztogatások következményeként kialakult nemzetiségi arányok elfogadása, az igazságtalan, és valójában a térségből való végleges fizikai kiszorulásuk első komolyabb lépése lenne.

2. A szerbek egyszerre érzékelik a bosnyákok irányába elmozduló demográfiai trendeket (a legutolsó népszámláláson országosan először kerültek abszolút többségbe az bosnyákok), illetve közelről követték Koszovó elvesztését és a horvátországi szerbség elűzését. Ennek következtében félnek, hogy a muzulmán bosnyákok előbb-utóbb „bedarálják” őket és létüket csakis akkor látják biztosítottnak, ha a mai Boszniai Szerb Köztársaság területei felett garantáltan ők rendelkeznek valamilyen államformában.
3. A horvát közösség azt éli át, hogy demográfiai szempontból a legsérülékenyebb az országban, hiszen anyaországgként az EU-tag Horvátország nagyon erős elszívó erő. Mivel a boszniai horvátok továbbra is vegyesen élnek a bosnyákokkal, nemzeti megmaradásuk garantálásának a vágya egyre inkább a muzulmán közösséggel szemben fogalmazódik meg (aminek köszönhető az egyáltalán nem természetes, de egyre gyakoribb horvát-szerb együttműködés Bosznia-Hercegovinában), aminek egy ékes bizonyítéka a választójogi törvény körüli véget nem érő vita.

Bárhogyan is alakul Bosznia-Hercegovina aktuálpolitikai helyzete, ezek a szempontok meg fognak maradni. Attól függetlenül, hogy a 2022. október 2-án lezajlott választásokon a bosnyák SDA váratlanul elvesztette a szövetségi elnöki választást, a HDZ BiH nem annyira váratlanul veszítette el ugyanazt (rendszeres, hogy a szövetségi elnökség horvát tagját jelentős bosnyák taktikai szavazattal választják meg, mivel a választójogi törvény erre módot ad), és a szerb „fenegyerek”, Milorad Dodik váratlanul szoros eredménnyel tudott csak győzni Republika Srpska-n belül (amit az ellenzéke nem ismer el választási csalásokra hivatkozva, gyaníthatóan nem teljesen alaptalanul), a nemzetközi közösség csak akkor fog tudni tartósan stabilitást teremteni az országban, ha a megoldási módokban mindhárom nemzet alapigényét és érzékenységét figyelembe veszi. Jelen pillanatban a megoldási kísérletek sikertelensége abból is ered, hogy miközben a hagyományosan erős amerikai kapcsolatoknak is köszönhetően, illetve a legutóbbi háború áldozataként kezelt bosnyákok iránt megvan a viszonylagos empátia a nyugati politikai közösségben (amire ráerősít a már említett módon az ukrajnai háború és a szerbek erős orosz-szimpatíája is), addig a horvát követelésekben „nyűgöt”, míg a szerb érzékenységben kizárólag „szeparatizmust” látnak. Jelen pillanatban nem látni, hogy ez a hozzáállás megváltozna, ezért azt sem látni, hogyan lesz ebben a helyzetben tartós stabilitás Bosznia-Hercegovinában, teljesen függetlenül attól, hogy jelen pillanatban hogyan hívják az aktuális politikai szereplőket. Politikusokat lehet cserélni, ellehetetleníteni, szankcionálni, de ettől a három államalkotó nemzet alapvető gondolatai nincsenek megoldva, így a feszültség megmarad és ellentétek újraélednek, legfeljebb új közszereplőkkel.

Észak-Macedónia

2022-re az balkáni népek egyik legsajátosabb, kívülállóknak nehezen érthető nemzeti ellentétje a bolgár-macedón viszály, mely gyakorlatilag immár folyamatosan megakasztja Észak-Macedónia EU-csatlakozási folyamatát. Akiket ma macedónoknak nevezünk, azokat Bulgáriában bolgároknak tartanak. A valósághoz hozzátartozik, hogy a bolgártól független macedón nemzeti identitásnak valóban alig akadt megnyilvánulási formája a 19. század végéig, és a macedónok között is csak a II. világháború után vált általánossá, amikor is a kommunista jugoszláv hatalom felhagyott a korábbi erőltetett szerbesítési kísérlettel és minden segítséget megadott az önálló macedón nemzet létrehozásához szükséges intézményrendszer kiépítéséhez és az új nemzettudat megszilárdulásához, reménykedve, hogy ezzel tudja megszüntetni a bolgár befolyást a térségben. Bulgária a szétválási folyamatot katonai vereségek és külföldi hatalmak önos geopolitikai érdekeinek következményeként éli meg. Ráadásul a bolgár társadalom Macedónia érdekében sok emberáldozatot hozott a második balkáni háborúban, ahogyan a két világháborúban is, vagyis, ha a macedónok nem bolgárok, akkor a 20. századi bolgár történelemnek semmi értelme. A bolgár nemzeti tudatot erősíti, hogy az először török, majd szerb-ellenes Belső Macedón Forradalmi Szervezet (VMRO) alapító dokumentumaiban egyértelműen bolgár szervezetként definiálja magát, ahogy számos hasonló dokumentum létezik a történelmi korokból, melyek a macedóniai szláv lakosság etnikai bolgár tudatára utalnak. Vagyis Szófia nem tudja elengedni Macedóniát, legfeljebb az „egy nemzet, két állam” fogalmáig tud eljutni, vagy ha el is ismeri a jelenlegi macedón tudat létét, azt egy szerb „manipuláció eredményének” tartja és ragaszkodik a közös történelemhez, bízva a macedónok későbbi „kijózanodásában”. Azt is figyelembe kell venni, hogy a 20. század során a földrajzi Macedóniából (mai Észak-Macedónia és a Görögországhoz tartozó Égei-Macedónia) közel 700 000 macedóniai szláv lakos menekült Bulgáriába bolgár nemzeti tudata miatt a különböző vesztés felkelések, háborúk és elnyomás következtében. Mivel a Balkánon sokan erőteljesen számon tartják családjuk eredetét, az egykori menekültek leszármazottjai önmagában egy nagyon jelentős választói réteget alkotnak, melyet a bolgár politikai élet nem hagyhat figyelmen kívül.

A macedón realitás azonban mára más lett, hiszen a 21. századra a mai Észak-Macedónia szláv lakosságában kialakult és megszilárdult az önálló macedón nemzeti öntudat, ezzel párhuzamosan pedig az aktuális viták következtében egyre erősödik a bolgár-ellenesség. Ennek okai a következők lehetnek:

1. A jugoszláv időkben a macedón értelmiségi elit lecserélődött és a bolgár tudatú réteg helyett kialakult egy olyan új vezetői osztály, mely felemelkedését az önálló macedón tudat megerősödésének köszönhette.

2. A hiánygazdasággal küzdő kommunista Bulgária évtizedekig semmilyen vonzerőt nem jelentett a relatíve jólétet garantáló kommunista Jugoszláviával szemben.
3. A bolgár területegyesítési kísérletek rendre kudarccal végződtek, vagyis a „bolgár államiság Macedóniában” nem igen bizonyult tartós perspektívának.
4. A 19. századi bolgár nemzeti ébredés a mai Bulgária középső vidékein indult és volt erős. A mai Észak-Macedónia területe ennek a mozgalomnak egy periferiája volt, így hatásai is gyengébbeknek bizonyultak és kevésbé lettek beágyazottak, miközben a térséget érték erős görög és szerb hatások is, illetve etnikailag egyre erőteljesebb lett az albánság.
5. A szétfejlődést nagyban erősítette, hogy olyan tartós önálló bolgár államiság, amiben a két mai állam politikai egységet alkotott, legutóbb az Oszmán Birodalom előtti időkben létezett (leszámítva két rövid időszakot a két világháború idején, amikor a bolgár hadsereg megszállta a területet). Ennek következtében a mai macedón kollektív tudat semmilyen olyan sikeres államformát nem tart számon, mely a bolgárokkal közös, ellentétben például a szerbekkel, ahonnan ered Észak-Macedóniában egy erős nosztalgia Jugoszlávia iránt.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy az elkövetkező időkben a sajtós bolgár-macedón vita fenn fog maradni és aktuálpolitikai kérdésekben számunkra továbbra is abszurd helyzeteket fog teremteni. A kérdés az, hogy lesz-e Bulgáriában egy olyan politikai hatalom, mely észelve a macedóniai realitásokat felismeri, hogy az általuk óhajtott közeledés nem diktátumokkal és egy nemzettudat teljes tagadásával tud megvalósulni, hanem egy sikeres EU-tag Bulgária infrastrukturális, gazdasági és oktatási nyitásával. Ellenkező esetben a macedón társadalom még jobban el fog zárkózni Bulgáriától és még jobban fog Szerbia felé nyitni.

Államiság hiánya

A nem EU-tag balkáni országoknak vannak azonos tulajdonságai. Szinte mindegyik országban mára megszilárdult a szervezett bűnözés meghatározó erőként és annak összefonódása a politikai elittel, illetve befolyása az igazságszolgáltatási rendszerre. Mindez együtt jár a korrupcióval és jogbiztonság hiányával. A rendszer következménye a külföldi befektetések elmaradása és a képzett, munkaképes lakosság kivándorlása (a balkáni országok munkaképes lakosságának 20-25%-a ma már külföldön él). Fontos leszögezni: a magasabb jövedelmek adta lehetőségek a kivándorlásnak csak az egyik kiváltó oka, azonban egyre jellemzőbb indok, hogy a tehetségen és szorgalmon alapuló érvényesülés lehetőségének a hiánya legalább jelentősen ösztönzi az

emigrációt. A nagyarányú kivándorlás olyan méreteket öltött, hogy mára veszélyeztetik a politikai stabilitást is, hiszen egy olyan választói réteg távozott a térségből, mely stabilitást és társadalmi átalakulást tudna kikényszeríteni a politikai rendszerből szavazások útján. Ennek következtében a régió országaiban egyre jellemzőbben két politikai forma kezd állandóvá válni:

1. Állandósul a politikai bizonytalanság, nincsenek stabil kormányok, választásról-választásra bukdácsolnak.
2. Egy-egy karizmatikus politikai vezető kerül hatalomba, aki azonban idővel minden kontroll nélkül elkezd egy olyan politikai rendszert kiépíteni, mely hatalomban maradását garantálja és klientúra rendszerbe torkollik.

Hogy ezek a folyamatok mára általánossá válhattak, az nagy részben köszönhető annak, hogy valójában sok esetben teljesen új államokról beszélünk, vagyis az államiság intézményrendszerei nem működnek megfelelően. Érdeemes számba venni az országokat:

Valamelyest kivételt képez Szerbia. Megörökölve a jugoszláv államigazgatási örökséget és építve annak hagyományaira, illetve rendelkezve állami múlttal, az országban még leginkább működnek az állami intézmények. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szervezett bűnözés mára nem éri el a hatalom legfelsőbb szintjeit, ahogyan a lakosság egy jelentős része az erős kéz politikájában látja az állam presztízsének a helyreállítását, ami azonban eltorzíthatja a politikai rendszer demokratikus voltát.

Bosznia-Hercegovina államiságával kapcsolatban a legkönnyebb megállapítani: az ország szövetségi szinten egyszerűen nem működik. És figyelve a folyamatokat, megállapítható: mára a Boszniai Szerb Köztársaság és a Bosznia-hercegovinai Föderáció között olyan mértékű a szétfejlődés a lakosság szintjén, hogy nem is nagyon látható mindez mitől változna.

Montenegró visszanyerte ugyan 1921-ben megszűnt államiságát, azonban meghatározni az ország nemzeti jellegét nem egyszerű. A lakosság számottevő része egy időben vallja magát vagy montenegróinak, vagy szerbnek, vagy olyan szerbnek, aki ragaszkodik Montenegró önállóságához. Ez az állapot taszította mára az országot a permanens politikai válság állapotába.

Észak-Macedónia helyzetét röviden úgy lehetne definiálni, hogy míg korábban a nevével déli, nemzeti identitását és nyelvét pedig mind a mai napig keleti szomszédja nem ismeri el. A Szerb Tudományos Akadémia mindmáig dél-szerbnek definiálja a macedónokat, és a Szerb Pravoszláv Egyház csak 2022-ben ismerte el önállóan a Macedóniai Pravoszláv Egyházat. Ebben a helyzetben kell Észak-Macedóniának kiépítenie korábban önállóan soha nem létező államát, ahogyan megszilárdítania lakosságának nemzeti tudatát. És mindezt úgy, hogy mára a lakosság 25-30%-a albán, Koszovóval és Albániával határos területeken többséget alkotva. Így az etnikai béke fenntartása és

megőrzése érdekében a macedón államnak olyan módszerekkel kell élnie, melyek tovább rontják a közigazgatás hatékonyságát.

Koszovó kivítva a függetlenségét és létrejött egy korábban soha nem létező önálló állam. Azonban 2008 óta Koszovó egy olyan állam, ahol alig szednek be adót vagy járulékot, a központi igazgatás alig tud megjelenni vidéken (és nem csak a szerbek lakta járásokban), a közigazgatási kinevezések nem érdemi alapon, hanem családi összeköttetések révén történnek. Vagyis Koszovó létét ma már leginkább nem Szerbia veszélyezteti a nemzetközi realitások miatt, hanem az a tény, hogy a nemzetközi közösség közvetlen támogatása nélkül az állam önmagától működésképtelenné válna és összeomlana.

Albánia 2022-re megtalálta viszonylagos belpolitikai stabilitását és NATO-tagsága révén biztonságpolitikai egyensúlyát. De a korrupció, a szervezett bűnözés ereje, a kláni hagyományok, az infrastruktúra elmaradottsága továbbra sem teszi az országot működőképpé, és az állami szolgáltatások minősége távol áll attól, hogy az emberek mentalitását megváltoztassa és a hagyományos kötelékek, illetve az egyéni érvényesülés helyett bármilyen bizalommal is rendelkezzenek a központi állam iránt.

Vagyis a nemzetközi közösségnek, leginkább pedig az EU-tagállamainak és az Egyesült Államoknak tisztában lenniük azzal, hogy a Balkán stabilitásának a megteremtése nem csak politikai kérdés, illetve a politika csak a felszín. Ha megszületne a döntés, hogy nyilvánvaló biztonságpolitikai és gazdasági érdekeink miatt integráljuk a régiót, az akkor tud csak sikeres lenni, ha segítjük az államiság intézményrendszereinek a megszilárdulását is és megfelelő mozgásteret hagyunk arra is, hogy mindez a helyi lakosság anyagi helyzetének a javulásával járjon, megteremtve ezáltal egy, a valós reformok iránt elkötelezett társadalmi réteg kialakulását.